

појачавање колонија, а колоније су упућене саме на себе. Веће и богатије сачуваће се привредно и задржати свој немачки карактер. Интересантан је закључак пише: ти ће колонисти ипак корисно послужити обновљеном економском надирању Немаца на ЈИ., јер играју знатну улогу у размени производа између Немачке и Југославије. Тако се ствара врло повољна потрошачка област за немачку индустрију, и ови ће колонисти допринети јачању немачке привреде.

Уз студију има више додатака — таблица, скица и фотографија — међу којима и списак свих колонија са бројем и пореклом становника, временом оснивања и подацима о економском и културном стању.

*

Писцу су прилике у Босни доста добро познате, али је ипак о неким стварима погрешно обавештен, или претерује. Тако на пр. он вели да у Босни и данас има Арбанаса и Турака (?), да у Босни пре окупације није било ни једног столара, бравара ни зидара (8—9), да су Немци први у Босни почели сејати кромпир, зоб и детелину (40) и сл. Писац изричито не вели, али је из његовог излагања јасно да су колоније осниване и из политичких циљева; најбољи су доказ томе ерарско колонизовање, помагање приватних колонија од стране власти и распоред колонија.

Мил. С. Филиповић.

Gyula Prinz: Die Siedlungsformen Ungarns. (Ungarische Jahrbücher Band IV, Juni 1924, Heft 2, стр. 127—142, и Band IV, Dezember 1924, Heft 3/4, стр. 335—352. Berlin und Leipzig).

Писац истиче одмах на почетку свога чланка, да би за потпуно разумевање сеоских типова било потребно познавање историје развитка сваког појединог насеља. Али о томе, вели, не може готово бити ни говора, јер нам историски подаци само казују време, у коме је неко насеље постојало, а карте из прошлости у том су погледу сасвим неупотребљиве (и од садашњих карата једино оне које имају бар размер 1:100.000 могу послужити, да се добије представа о типовима насеља).

Наше је мишљење у том погледу сасвим друкчије. Није истина, да се о облицима насеља у ранијим временима и о њихову развитку не може ништа сазнати. Напротив, истраживањима, у којима се комбинују историски подаци са народним предањима, са успоменама о негдашњим насељима, са подацима о њиховим траговима и са теренским приликама, врло се често — можемо слободно рећи у великој већини случајева — долази до поузданих или скоро поузданих података о типовима негдашњих насеља и о њихову поступном развитку или о променама, које су настајале услед каквих нарочитих утицаја. За то су доказ испитивања, која су до сад вршена по нашим земљама (види нпр. грађу у досадашње 23 књиге „Насеља“ Ј. Цвијића), а ја сам се такође о томе уверио и својим истраживањима, поред осталог у новије време и по српским селима у Банату.

Наравно, да се чисто кабинетским радом не може у овом погледу доћи до правих и потпуно научних резултата. Проучавања, која се заснивају једино на картама (сам писац каже на стр. 128: „Die ganze gegenwärtige Abhandlung ist nichts anderes als eine topographische Kartenstudie“), далеко су по својој поузданости и вредности од оних који се још комбинују са резултатима, добивеним на основи истраживања

у самом народу. А истраживања у народу и у опште на терену веома су тешка и зато опет за велику већину људи нимало примамљива. Последица је, да нам они дају радове, који су само њихове кабинетске спекулације, и да они својим тврђењима, како се нема никаквих бољих података, стварају погрешна уверења у науци.

Ово неколико напомена смо изнели, да би смо показали, како се има гледати на разматрања Принца Ђуле о сеоским типовима у „Угарској“. И ако је његов рад изишао 1924. године, он још под именом „Угарска“ обухвата све земље негдашње угарске краљевине заједно са Хрватском и Славонијом, а залази донекле и у суседне крајеве данашње Југославије преко Саве и Дунава.

Својим разматрањима, која су заснована на грађи са негдашње аустроугарске војне карте размера 1 : 75.000, писац се труди, да изведе постанак разних облика збивених села природним путем од негдашњих појединачних, осамљених, дворова; затим да покаже главније врсте сеоских типова по негдашњој угарској краљевини и њихову везу са теренским приликама, у колико се она може на карти уочити: зракасти и звездасти тип у угарској равници; неправилно збивено село у Ердељу; обично збивено село у Подунављу; српско збивено село; низна села (села у низовима од кућа) у Подравини, у делу уже Мађарске, у карпатској пешчарској зони, по карсним пољима, по водоплавном делу Посавине и по средњехрватској плиоценској брежуљкастој области; друмска села и у опште села с улицама и сличне сеоске типове, примљене из западне Европе.

Понека пишчева опажања може бити да имају вредности, поглавито она, која се заснивају на елементима, што их поменута карта довољно јасно показује. Тако се нпр. може примити као вероватно његово тврђење, да су особине кружних, зракасто збивених села у угарској равници (село има кружну ивицу, често двоструку, и од ње полазе унутра у село улице у звездастом распореду) постале услед тога, што су та села окружена бедемима против поплава или су, где није било за то потребе, имала раније зидове ради заштите.

Може лако бити, да је писац у праву, што указује на велику сличност врло старих збивених села с кривудагим (често и слепим) улицама по угарској равници са таквим селима и варошима у туркенстанској равници. Само нам не казује, на основи чега мисли, да је такав сеоски тип постао у Угарској у доба Арпада под утицајем западноевропске културе (стр. 137.). Истина је, да су и римске вароши имале у основи сличан „лабиринатски“ систем; али је познато, да не само по Туркенстану, него и по другим крајевима на Истоку, даље и има по турским, па и по грчким пределима на Балканском Полуострву,¹ врло много насеља таквог, и сродног типа. То је дакле без сумње источњачки тип насеља, и Мађари су могли шта више из своје старе постојбине донети познавање или и навику таквог или сличног начина насељавања. И сам писац помишља на ратнички стан од групе шатора, опкољених дрвеном оградом (и са неколиким капијама), као на претходника данашњем сеоском типу угарске равнице.

Свакако је вероватно, да су збивена села у Ердељу својим постанком везана за потоке, пошто насељеници нису копали бунаре, и да су добила свој тип неправилним нагомилавањем кућа по околним

¹ Види нпр. и Ј. Свјијџ: *La Peninsule Balkanique*, 223 и 224; Балканско Полуострво, књ. 1; 341 и 342—343.

брежуљцима и косама. А и тамошња врло неправилно збивена румунска села могла су, као што писац мисли, постати од првобитних насеља „влашких хорди“, како их он назива мислећи јамачно на номадска или полуномадска насеља румунских сточара. — Али се не може примити као вероватно, да су та села, као што се писцу чини по картама, подигнута на врло непогодним местима, без вођења рачуна о географским чиниоцима и без прилагођавања рељефу, као да му, вели, из неке самовоље или ђуди расута по терену. Наше је искуство, као и искуство других испитивача, да народ никад не подиже своје куће и насеља тако насумце и без икаквих обзира на природне утицаје, као што се писцу чини, него да се напротив и код сваког окрајка сеоског (управо код сваке сеоске куће) може поуздано пронаћи, да му је заузимање његова места налагала потреба или неопходност прилагођавања географским и у опште природним чиниоцима. Кад би се дакле код сваког од оних села добро проучиле све прилике (географске, геолошке, економске и др.) у њему и око њега, несумњиво, да би се дошло до таквог истог резултата.

Сасвим је погрешно пишево тврђење (стр. 339.), да куће српског села, као и у опште словенског, нису никад растурене без икака реда, него су мање или више у реду. То нам, вели, показује и област појединачних дворова у Посавини, а слично је и у Босни и у Шумадији. Док је, каже, за германског алпинца карактеристичан индивидуални избор места, дотле су српски дворови, где год је могућно, поређани један до другог.

Противно томе, досадашња су испитивања, која смо напред поменули, сасвим поуздано показала, да је и код Срба, особито у Северној Србији, где год је било могућности за слободан избор насеља, било општим појавом насељавање у појединим осамљеним дворовима, веома удаљеним један од другог (по својим испитивањима знамо, да је тако било шта више бар понегде у банатској равници). Што су код Срба од тих појединачних дворова већином постала расута или збивена насеља, док су код алписких Немаца и до данас већином одржани осамљени дворови, то је просто последица самих природних погодаба: док је у српским пределима услед плодног земљишта и осталих повољних прилика намножено становништво могло да остане на свом земљишту и да ствара гушћа насеља, дотле је код алписких Немаца немогућност за одржавањем већег броја становника приморавала вишак од множења да одлази у свет и тиме се је тип осамљених дворова могао и до сад очувати. — Изненађује нас да писцу није познато чак ни велико дело Ј. Цвијића „La Peninsule Balkanique“, у коме би зацело добио довољна обавештења о типовима како српских тако и осталих јужнословенских и балканских насеља.

Исто се тако писац јако вара, кад гледајући у карте налази, да се српски дворови где год је могућно ређају у некаквом реду један до другог. Поменути истраживањем су такође тачно утврђени случајеви, у којима српска села чине низове од кућа, а то су случајеви, који су општим појавом по целом свету (села крај саобраћајних артерија, села по ивицама узаних речних долина, крајна села и сл.).

Као главни резултат својих разматрања писац истиче, да се супротно Schlüter-у, који целу Угарску рачуна у област словенског села с улицама, може сматрати као поуздано, да је за Угарску (садашњу) главни и карактеристичан облик насеља збивено село (које је, вели, Словенима сасвим туђ облик насељавања), а да поред тога на друго

место долази тип германског друмског села; низно село, које је за Словене карактеристично, настаје по њему тек југозападно од линије Еденбург—Осек и осим тога нема од њега трагова још само дубоко у Карпатима.

Да ли овај резултат (као и други његови резултати), до којег је писац дошао гледајући у карте, има вредности за науку, то ће тек моћи да пресуде испитивачи, који буду по данашњој Угарској вршили онака иста испитивања, каква ми вршимо по нашим земљама већ тридесет година.

Д-р Јован Ердељановић.

Dr. E. M. Sanders: Jugoslavia. (The Journal of Geography. Dec. 1925. Vol. XXIV, №. 9. с. 327—340).

Miss M. R. Shackleton: Economic resources and problems of Yugoslavia. (The Scottish Geogr. Magazine, Nov. 1925. с. 336—346).

Г-ца Сандерс износи прво кратак преглед наше најновије историје, где између осталог каже, да је наша држава састављена од неколико народа врло различитих историских прошлости и традиција. Имамо знатне политичке мањине, али ипак се не може тврдити да је наша земља састављена од неколико народа. То би значило да смо потпуно хетерогена маса, без националне свести, што не одговара фактима.

Писац, према српским географима, издваја пет природних области: централну, област речних равница, алписку, динарску и балканску. Највећа важност придаје се централној области, која представља језгро српског националног духа и која је с успехом завршила своју велику мисију. Област великих река, Дунава, Саве и Драве, представља у агриколном погледу најважнији део наше земље. Алписка област одликује се минералним богатством. А у динарској су издвојена три различита појаса: 1. приморски, са производњом која је карактеристична за средоземну област; 2. карсно земљиште у залеђу и 3. појас разноврсне вегетације, сувати и шума, с мањим процентом земље за обрађивање. Балканска област је незнатног пространства.

Осим тога, изнет је кратак преглед о земљорадњи, шумарству, минералном богатству, трговини и саобраћају у нашој држави.

Ослањајући се на компетентне литерарне изворе о антропогеографским и економским приликама у нашој земљи, Г-ца Шаклтон је дала леп и доста опсежан преглед о економским богатствима и проблемима наше државе.

У чланку је на првом месту истакнуто, да политички значај наша Краљевине има превагу над њеним економским значајем. Међународне важност наше државе у Европи условљена је на првом месту њеним првокласним положајем у југоисточној Европи, јер преко ње воде главни интерконтинентални сувоземни пут између Европе и Азије, и не мање значајан пут који спаја средњу Европу са Средоземним Морем и Египтом. Због таквог свог положаја Србија је од ослобођења под Карађорђевићима па све до скоро била стално изложена освајачким тежњама њених суседа. Услед тога је и њен економски развитак текао споро и неправилно, прекидан врло често ратовима и њиховим тешким последицама.

Мих. С. Радовановић.